

Marton József

A 140 éves kolozsvári tudományegyetem előzményei

Msgr. Lönhárt Ferenc kolozsvári főesperes, később gyulafehérvári püspök a kolozsvári tudományegyetem megnyitása alkalmával, 1872. november 10-én ekképpen indította üdvözlő beszédét: „Kolozsvár ma örömezzel tudományos ünnepet ül a kebelében, országos törvényhozó testületünk s ő császári és apostoli király felsége legmagasabb kegyelme által engedélyezett és fölállított tudományegyetem századok óta óhajtott megnyitásának jeles ünnepét, melyen a vég-nélküli örök bölcsességnek, az imádandó Úr Istennek világosító és segítő malaszját kérjük, hogy a körünkben életbelépő m. kir. tudományegyetem tanárainak és tanulóinak értelmét fölvilágosítsa, és buzgó munkásságukat az ország és a nemzet anyagi és erkölcsi javára és előmenetelére örökre áldásossá tegye.” S mindjárt körülírta a nemes intézmény célját: „A m. kir. tudományegyetem, melynek ma bölcsőjénél örömmel állunk, mint államhivatalnokokat és szabad tanulókat képző főiskola, magas tanintézet, hivatva van, hogy országunkban az egyetememes emberi tudomány és élet eszméjét munkakörébe felvegye, a múlt és élő nemzedék egyetememes értelmi kincseit terjessze, az ész előhaladását s az igazság diadalát előmozdítsa, az ország világító napja, a nemzet tiszta szeme és lelke, a tudomány és bölcsesség fényes műhelye legyen, honnét minden valódi szellemi műveltség, emberség és tudomány az ország minden részébe bőséggel kiáradjon.”

Kolozsváron 140 esztendővel ezelőtt – Lönhárt Ferenchez hasonlóan – sokan örömmel üdvözölték a „magasztos elhivatottsággal bíró tudományegyetemet.” Mert az évek múlva uralkodók (Ferenc József, I. Ferdinánd) és tudósok (Victor Babeş, Bolyai János) nevét viselő kolozsvári tudományegyetemen 1872-ben visszaköszöntött a kolozsvári múlt öröksége, és előrevetítődött a jövő reménye.

Az egyetem gondolata és léte nem volt új keletű a kincses városban. A 140 évvel ezelőtti egyetemalapítást tekinthetjük úgy is, evangéliumi szójátékkal élve, mint Kolozsvár régi kincseiből újat és régít hozott elő. Iskolai kincsei a mélyben rejtőztek és rejtőznek, középkori gyökerűek. A katolikus és protestáns gimnáziumok és kollégiumok, valamint a Báthory István által 1581-ben alapított és

néhány év megszakítással két évtizedig működő jezsuita egyetem az egyetemes tudománynak magvait termékeny talajba szórták. Itt a tudás utáni vágy nem semmisült meg, sőt még inkább növekedett a vallásfelekezetek közötti rivalizálásban. A vallási versengés, akárcsak Európa más országaiban, Kolozsváron is a felsőoktatási iskolarendszer kiépítésében pozitívan hatott. A jezsuiták „kis-egyeteme,” bölcsészeti és teológiai fakultásaival, újszerűnek és hatásosnak bizonyult a középkori egyetemi rendszerrel szemben; intellektuális teljesítményével pedig vonzotta Erdély és Partium fiataljait, vallási és nemzetiségi hovatartozástól függetlenül. Akkor, a 16. század végén a kolozsvári egyetem (nevezhetjük: akadémiának, kollégiumnak) volt az egyetlen felsősoktatási intézmény a történelmi Magyarország területén. Művelődéstörténetileg az egyetem működésének jelentősége kétségbevonhatatlan: a kis erdélyi fejedelemségben megismertette a legkorszerűbb tudásanyagot és a legmodernebb oktatási módszereket. A jezsuita oktatási rendszer követendő mintául szolgált, és meghatározó szerepet töltött be Erdélyben a 17–18. századi oktatási törekvésekben. Ösztönzően hatott az 1622-ben, Gyulafehérváron felállított Collegium Bethlenianum akadémia beindítására, továbbá a nagyenyedi, kolozsvári és marosvásárhelyi református, a kolozsvári unitárius, a nagyszebeni szász evangélikus kollégiumokra, a protestáns felsőoktatás sajátos gócpontjaira.

A katolikusok 95 esztendei kényszerszünet után – I. Lipót császár rendelkezése értelmében –, 1698. november 17-én újraindították a kolozsvári jezsuita kollégiumukat, a szokásos két (bölcsészeti és teológiai) fakultással. Alapító oklevélre nem volt szükség, mert magától értetődőnek tekintették az intézményi folytonosságot. Az új akadémia azonban nagyobb hangsúlyt helyezett a bölcsészeti karon kifejtett oktatásra, mint a hittudományok művelésére. A jezsuita tanárok néhány évtized alatt megteremtették főiskolájuk infrastruktúráját. Kolozsvár arculatát is meghatározó nagyszabású barokk épületegyüttest hoztak létre, melynek központját éppen a mai egyetem központi épületének telke képezte. Ide építették fel a főépületet és az egyetemi templomot. Háttérintézményként szemináriumot és nemesi konviktust létesítettek, újrakelesztették és bővítették az 16. századból megmaradt egyetemi könyvtárukat, felújították a nyomdájukat, mellette létrehozták a kolozsmonostori papírmalmot és a gyógyszerterát. Hell Miksa világhírű csillagász megtervezte és felszerelte az egyetemi csillagvizsgálót. Jeles professzoraik a 18. század végére (Fasching Ferenc történész, Salbeck Mihály teológus, Illia András bölcsész, Csete István szónok,

Kaprinai István történész, Fridvaldszky János matematikus, ásványtani szakértő, Baróti Szabó Dávid költő stb.) az akadémiát Erdély legjelentősebb felsőfokú intézményévé fejlesztették.

A felvilágosult abszolútizmus, felismerve az iskoláztatás jelentőségét, kifejezetten az oktatásügy felé fordult. Bécsből elindították az iskolareformot, előbb a felsőoktatás szintjén, majd fokozatosan haladva az alsóbb szintek felé. Mária Terézia 1753-ban a felsőoktatást államigazgatás alá vonta, s megkezdte a tanulmányi rendszer korszerűsítését, elsősorban a reáltudományok bevezetésével. A császárnő nagyon odafigyelt a kolozsvári akadémia fejlesztésére: a meglévő két kar mellé elrendelte a jogi és az orvosi kar felállítását. S mivel az oktatást nem tudta megoldani állami apparátussal, a piarista rendet bízta meg a kolozsvári universitas és a hozzátartozó intézmények (nemesi konviktus, Szent József-szeminárium, akadémiai templom, egyetemi nyomda) igazgatásával és a tanár-ellátással. A piaristák meglehetősen szegények voltak, nem rendelkeztek iskolai fenntartásra olyan vagyonnal, mint a jezsuiták, így jobban rászorultak a helyi társadalom támogatására. Ezért is jobban alkalmazkodtak a régió változó igényeihez, ami egyben a népszerűségüket is növelte. A piaristák által vezetett iskolaintézmény néhány év múlva – II. József intézkedése révén – formai változásokon ment keresztül. A császár Birodalmának minden országában csak egy egyetemet engedélyezett, a többi Királyi Akadémiai Líceum (Lyceum Regium Academicum) rangra leminősítette. A királyi akadémiák rendszerébe betagolt kolozsvári akadémia a továbbiakban három karral működött: jogi, bölcsészeti és orvosi karral. Orvosképzés terén Kolozsvár az országban a második helyet foglalta el a pesti egyetem után.

A jogi kar megerősödése, valamint a 19. század polgárosodása által támasztott új igények és társadalmi szükségletek Kolozsváron ismét feltámasztották az egyetem iránti igényt. Az erdélyi országgyűlés támogatásával és császári jóváhagyással 1863. december 7-én ünnepélyes keretek között megnyitották a Jogakadémiát Berde Áron, az Erdélyben nagy tekintélynek örvendő tanár igazgatásával. A gyorsan fejlődő Jogakadémia képezte az alapját a megalapítandó királyi egyetem jogi karának, és ugyanakkor tanárainak közreműködésével fontos szerepet játszott magának az egyetemnek a létrejöttében. Az sem véletlen, hogy a Jogakadémia igazgatója, Berde Áron lett az 1872-ben létesített királyi egyetem első rektora.

A Kolozsvárra felállítandó egyetem ügye az 1867-es kiegyezést követő években napirendi téma volt. Az önállóan működő Jogakadémia és az Orvos-Sebészi Tanintézet tanárai 1868-ban javaslatokat terjesztettek be a minisztériumba, Eötvös József vallás- és közoktatásügyi miniszter helyszíni terepszemlére személyesen Kolozsvárra látogatott 1869-ben, Budapesten 1871-ben Mátrai Ernő röpiratban az egyetem szükségességét hangsúlyozta. Az is figyelemre méltó, hogy a Budapesten tanuló román diákok feliratban sürgették a kolozsvári egyetem megalapítását.

Az egyetem megalapításának szükségességét senki sem vonta kétségbe, csupán a karok felállítása körül vitáztak az országgyűlésen. Tegyük hozzá: nem hiába. A bölcsészeti kar egybeerőszakolt tárgyait már az országgyűlés megszervezésénél okosan kettéválasztották, létrehozva a Humán Tudományok (Philosophia, Historia, Philologia) karát és a Matematikai és Természettudományi Kart. Utóbbi fakultás a magyarországi felsőoktatás történetében először alakult meg.

Az 1872 szeptemberében megnyílt országgyűlés október 2-án fogadta el a 19. törvénycikket, melyet Ferenc József október 12-én szentesített. Mindezek értelmében november 10-én ünnepélyes keretek között megnyílhatott a kolozsvári modern egyetem négy: 1. jogi- és államtudományi, 2. orvosi, 3. bölcsészeti-, nyelv- és történelemtudományi, 4. matematikai és természettudományi tudománykarral.

Hosszas előkészület után a művelődés vágya hívta életre 1872-ben a kolozsvári tudományegyetemet. A művelődés igénye – a tanárok és az egyetemi hallgatók részéről – nem szűnt meg a többszöri impériumváltások alkalmával sem, habár az intézmény belső szerkezetének cseréje és átformálódása nem ment zökkenőmentesen. 1919. május 12-én az ősz Schneller István rektor az erőszak kilátásba helyezése mellett adta át a stafétabotot Nicolae Drăganu új rektornak. 1940. szeptember 12-én, az újabb váltáskor Kristóf György egyetemi tanár, I. Ferdinánd Királyegyetem megbízottja adta át az egyetemet, infrastruktúrájával együtt, dr. Molnár Andor miniszteri tanácsos által vezetett magyar bizottságnak. A II. világháború végén, 1945-ben Kolozsváron két önálló egyetem indult útjára, melyeket 1959. február 23-án a kommunista rezsim egyesített. Ma pedig, multikulturális jellegével, a Babeş–Bolyai Tudományegyetemet 76 magyar szakjával jogosan tekinthetjük a 140 évvel ezelőtt útjára indított modern laikus tudományegyetem jogutódának.

Az egyetemi munka és kötelesség az újabb és újabb kihívásokkal nem változott, csak növekedett. Az alapítási ünnepségen elhangzott biztatások sem vesztették érvényüket. Ezért is, és tanári feladatunkra való figyelmeztetésként is idézzük fel Lönhárt Ferencnek 140 évvel ezelőtt elhangzott beszédének záró mondatát: „Egy nagy intő igazság szól hozzánk a nemzetek történetéből, mely azt mondja, hogy elvész a nép, mely tudomány nélkül van; ezen igazság szól az egy emberhez is és szól a családokhoz is. Századunk azon megbecsülhetetlen előnyben részesül, hogy különböző alsóbb és felsőbb tanintézetekkel van ellátva, melyeknek díszes koronája a m. kir. tudományegyetem. De vegyétek észre, hogy az a megbecsülhetetlenül nagy előny, mely az anyagi és szellemi életnek egyik legnagyobb jótéteményét adja meg nekünk, egyszersmind kötelességet szab reánk, azon szent kötelességet: hogy ezen alsó-, felső- és legfelsőbb tanintézeteket az ifjú nemzedék tudományos kiképeztetésére, szellemi műveltségének megszerzésére lelkiismeretesen fel is használjuk.” Éljük a lehetőséggel!

Könyvészet

A Gyulafehérvári Érseki Levéltár. Lönhart Ferenc-hagyaték. VI./9.

A köz hasznára – az ég kegyelmével. Fridvaldszky János a jezsuita, tudós és feltaláló. (Szerk. Csetri Elek–id. Fridvaldszky János) Budapest, 2003.

A szegedi tudományegyetem és elődei története. I. (Szerk. Szögi László–Varga Júlia). Szeged, 2011.

Bíró Vencel: *A kolozsvári jezsuita egyetem szervezete és építkezései a XVIII. században.* Erdélyi Tudományos Füzetek 192, Kolozsvár, 1945.

Bisztray Gyula: *Az erdélyi tudományos élet és egyetemi gondolat.* In: Erdély magyar egyeteme. Kolozsvár, 1941.